Kiss Lajos András

JOBBOLDALI „BALOLDAL" ÉS BALOLDALI „JOBBOLDAL" – A TELJES ZŰRZAVAR KORA

2024-08-08 | **ESSZÉ**

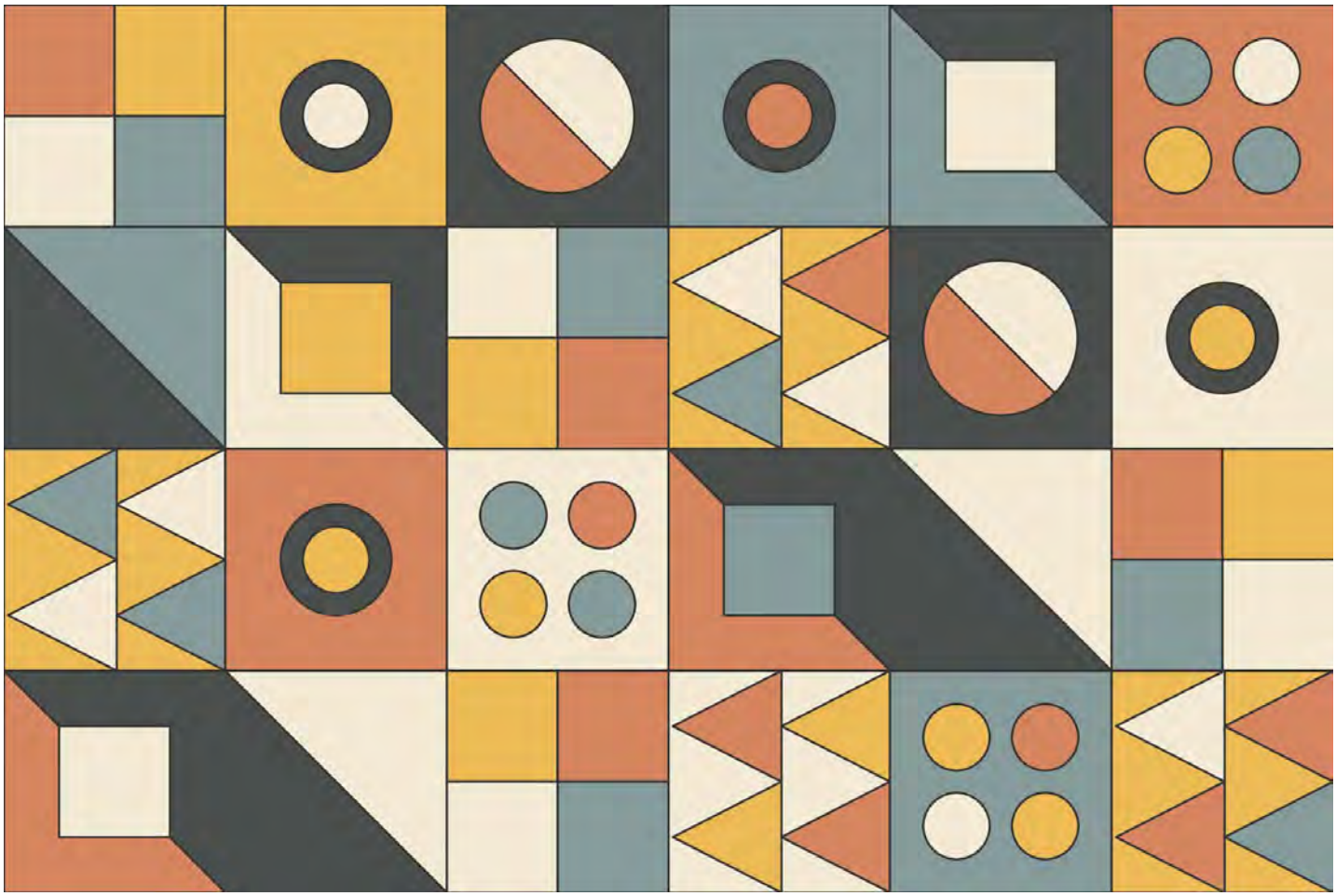

„Jó ideje annak, hogy a baloldali/jobboldali felosztás sem Franciaországban, sem másutt nem feleltethető meg korunk alapvető problémáinak, miként az egymással radikálisan ellentétes politikai döntéseknek sem."
Cornelius Castoriadis (1986)

Nyíregyházáról induló vonatom 1993 szeptember elején a délelőtti órákban érkezett meg a kisújszállási vasútállomásra. Már éppen hazafelé vettem az irányt, amikor szokatlan, addig sohasem tapasztalt élményben volt részem. Velem együtt legalább ötszáz ember szállt le a vonatról – talán még ennél is többen voltak. A tömegben felismertem az egyik – ma már nem létező – vidéki irodalmi folyóirat főszerkesztőjét. Miután üdvözöltük egymást, megkérdeztem, mit keres itt, ebben a turisták által nemigen látogatott kisvárosban ez a sok ember „Megyünk tovább a kisvasúttal Kenderesre, mert ma lesz Horthy Miklós újratemetése." Ekkor már nekem is „lesett a tantusz"; a rádiós és a televíziós csatornák (akkoriban még sokkal kevesebb volt belőlük) napokkal korábban beszámoltak a temetési szertartás előkészületeiről. Aprócska kíváncsiság azért továbbra is motoszkált bennem, amit persze nem lett volna illendő megkérdeznem tőle (főképpen ott és akkor). Tudniillik a főszerkesztőről – akit amúgy nagyon rendes, jó szándékú embernek ismertem meg – úgy tudtam, a népi írók szellemiségének folytatója. Márpedig Németh László, Féja Géza és Illyés Gyula szellemi örökségével a batyujában az ember nehezen azonosulhat az úri Magyarországot szimbolizáló kormányzóval. Az persze minden jóérzésű ember számára evidencia, hogy nem csak akkor lehet elmenni egy temetésre (újratemetésre), ha elhunyt embertársunk minden tettével és gondolatával egyetértettünk. De valahogy mégis belém szorult ez a ki nem mondott kérdés, és az azóta eltelt három évtizedben sokszor eszembe jutott, amikor a politika és a morál összeegyeztethetőségének lehetőségeiről töprengtem. Vajon csak a nagyon naiv emberek hihetik, hogy a politikai eszmék világában snájdig módon elkülöníthetők a különféle, egymással olykor élesen szemben álló nézetek? Az ember – bizonyos határokon belül – kénytelen kompromisszumokat kötni.

*

Ez a hajdani emlék újra felidéződött bennem, miközben Szilágyi Ákos **Jobboldal, hol vagy?** című, eredetileg 1994-ben megjelent esszéjét (újra)olvastam. Szilágyi az akkor éppen megbukni látszó autochton és *rendies jobboldaliság* fölött mondott „gyászbeszédet", egyúttal azt a reményét is megfogalmazta, hogy idővel nálunk is megszülethet egy modern, a demokratikus politikai berendezkedés szabályait tiszteletben tartó *európai jobboldal*. Mert csak a moderált és tisztességes polgári

jobboldal parlamenti jelenléte, illetve politikai ellensúlya garantálhatja, hogy a győztes baloldal nem enged a „diktatórikus hatalomgyakorlás" csábításának, ami nem is olyan régen még természetes volt számára.

Lányi András a **Merre van jobbra? Melyik bal a jobb?** című írással reflektált Szilágyi Ákos esszéjére. Lányi radikális nézőpontváltást hajtott végre: elsősorban a választásokon formálisan győzelmet arató „baloldal" identitásválságát vette górcső alá, illetve – és ez a legfontosabb – szinte látnoki erővel jósolta meg a baloldal közeli agóniáját. Egyúttal leírta az akkoriban sokak számára provokatív véleményét is, hogy „A magam részéről abban sem vagyok biztos, hogy a politikai 'jobb' és 'bal' fogalma egyáltalán ráhúzható jelen viszonyainkra." Pár oldallal később még keményebb szavakat használ: „Nekem tehát úgy tűnik, hogy nem az autentikus jobboldal hiánya fenyegeti súlyos egyensúlyvesztéssel a magyar demokráciát, hanem éppen ellenkezőleg, a baloldalé." S valóban, az azóta eltelt harminc év történései fényesen igazolták Lányi András megérzéseit.

megfigyelő a Marsról

Be kell vallanom, hogy akkortájt (a kilencvenes évek elején) csak nagyon visszafogottan érdeklődtem a „hivatalos" magyar politikai élet fordulatai iránt. A rendszerváltás idején leginkább a Christa Wolf-féle keletnémet ellenzék „demokratikus szocializmus" víziója állt hozzám a legközelebb. Mindez kiegészült a skandináv szociáldemokrácia „jóléti modellje" iránt érzett szimpátiával, aminek „előképéről" már a két világháború között alkotó népi írók is elismerően beszéltek. [1] A szétesőben lévő, úgynevezett létező szocializmus totalitárius rendszeréből – mint honfitársaim többségének – nekem is elegem lett, ugyanakkor, a liberálisok és a „reformközgazdászok" egyre harsányabb kapitalizmus-apológiáját, amely – hathatós médiatámogatással – napról napra erősödött, ugyancsak szkeptikusan fogadtam. 1990 után hamar világossá vált számomra, hogy Magyarországon, miképpen az összes többi volt közép- és keleti-európai szocialista országban, az általam remélt „pluralista népi demokrácia" egyhamar nem válik valósággá, ezért inkább csak a „megfigyelő a Marsról" szerepére berendezkedve, egyfajta arisztokratikus kívülállással szemléltem a nagyvilág és a magyar politikai élet fejleményeit. Energiáimat szinte teljesen lekötötte az orosz vallásfilozófusok (Szolovjov, Bergyajev), illetve Humboldt, Novalis és Schleiermacher munkáinak olvasása. Néhány év múlva mégis fontos változás következett be az életemben: 1995 őszétől részmunkaidős oktatói állást nyertem el a Miskolci Egyetem Szociológia Tanszékén, ahol a kortárs francia és német szociológiaelmélet tárgyainak oktatásával bíztak meg. Az új feladataim szinte kikényszerítették, hogy a politika- és eszmetörténeti kutatások mellett – legalább félszemmel – odafigyeljek a honfitársaim jó részét foglalkoztató aktuális politikai és társadalmi kérdésekre is. Az azóta eltelt közel harminc évben többször megkíséreltem számba venni a politikai baloldal/jobboldal-megkülönböztetés lehetséges változatait, és valamiképpen saját álláspontot kialakítani ebben az időről időre fellángoló vitában.

*

Indulásként néhány gondolat a politikai értelemben „jobboldali konzervatívnak" tekintett álláspontok definíciós nehézségeiről: első példám a huszadik század második felének német konzervatív gondolkodójától, Gerd-Klaus Kaltenbrunnertől

származik, aki a negyven évvel ezelőtt megjelent *Hogyan őrizzük meg a világot. Hét konzervatív gondolatmenet* című könyvében írta: „Az erkölcsi-politikai értékeknek az ideológiákkal, a társadalmi mozgalmakkal és a pártokkal való kapcsolata nem örökérvényű igazság. Ezek erősen kötődnek az adott történelmi konstellációhoz, illetve ennek változásaihoz. Így a 19. században a nemzeteszme pozitív értelme baloldalról fokozatosan jobbra tolódott, míg végül napjaink baloldali 'antiimperialista' mozgalmaiban az ellene irányuló agresszív mozgósítás eszközévé silányult. Ezzel szemben a kutatás, az oktatás és a szabad véleménynyilvánítás felvilágosult eszményét – amelyet eredetileg a liberálisok a trón és az oltár abszolutista eszméjével állítottak szembe – manapság inkább azon körök védelmezik, amelyeket – általában leértékelő hangsúllyal – jobboldalinak és konzervatívnak neveznek." [2] A múlt század nyolcvanas éveiben politikai pártokká szerveződő környezetvédő mozgalmak kapcsán is lehet ilyen „helycserés" változásokat érzékelni, mondja Kaltenbrunner. Eredetileg a német romantika képviselői (Novalis, Hölderlin és az őket követő konzervatív gondolkodók) hivatkoztak a romlatlan természet misztikus szépségére, organikus erejére, és állították szembe az ipari modernizáció, a gazdasági progresszió „alternatívanélküliségét" hirdető liberális (később szocialista) színezetű eszmékkel. Manapság inkább a baloldali mozgalmak állnak ki a környezetvédelem „szent ügye" mellett.

Kaltenbrunner helyzetértékelését azzal a megállapítással érdemes kiegészíteni, hogy az azóta eltelt fél évszázadban még inkább összekuszálódtak a politikai identitás szálai. Az ugyan nagyon valószínű, hogy konzervatívnak és ezzel együtt jobboldalinak lenni – még manapság is szinte mindenki számára a „természetes összetartozást" jelenti. Ez rendszerint így is van, de – bármilyen meghökkentőnek tűnik – léteznek baloldali konzervatívok is. Alain de Benoist *A liberalizmus ellen. A társadalmat nem lehet piacnak tekinteni* című könyvében írja: „Valójában létezik baloldali konzervativizmus is, amelynek olyan jelentős képviselői vannak, mint George Orwell, Christopher Lasch, Jean-Claude Michéa, Ivan Illich, Günther Anders és Pierre Paolo Pasolini. Ők mindannyian azt hangsúlyozzák, hogy – demokratikus perspektívából – az organikus társadalom előnyei a szolidaritáson alapulnak: a kölcsönös segítségnyújtás erkölcsi köztelezettségén és az adományozás készségén." **[3]**

Érdemes tovább folytatni a „listázást", és szemügyre venni a *keresztény-konzervatív* szókapcsolat belső inkonzisztenciáit is. Általában – de kiváltképpen nálunk! – a legtöbben úgy gondolják, hogy kereszténynek és egyúttal konzervatívnak lenni a világ

legtermészetesebb dolga, mivel itt is szorosan összetartozó eszmék szövetségéről van szó. Távolról nézve ez a sommás értelmezés akár rendjén valónak is tűnhet, de ha közelebbről szemügyre vesszük, hogy milyen kontextusokban jelenik meg ez a szókapcsolat, számos kivételre bukkanunk! Például nem kevés – a francia és a német *Új Jobboldal* szellemi holdudvarához tartozó és önmagát konzervatívnak tekintő – gondolkodó vélekedik úgy, hogy a kereszténység helyett inkább a *politeizmusra* szavazna, mivel ez utóbbit a vallásos hit ősibb és tradicionálisabb változatának kell tekintenünk. Alain de Benoist is így gondolkodik. Razmig Keucheyan remek tanulmányában írja: „Alain de Benoist nem egyszerűen csak antikapitalista, hanem kifejezetten kereszténységellenes is. Szerinte a kereszténység az '*antikvitás bolsevizmusa*', egyben radikálisan egalitárius felfogás, amelyben Isten mindenkit egyenlő méltósággal ruház fel. Krisztus voltaképpen Marx, Szent Pál és Lenin előhírnöke. Ráadásul a kereszténységet 'keleti' vallásnak kell tekintenünk, mivel a Közel-Keleten született. Miután Európába importálták, felváltotta Európa igazi vallását: a paganizmust." [4] Persze a tény, hogy a huszadik században a paganizmust a náci Németország ideológusai a kvázi „hivatalos vallás" rangjára emelték, viszonylag kevéssé zavarja a francia Benoist-t és az *Új Jobboldal* többi képviselőjét, mondja Keucheyan. De több német radikális jobboldali politikus is hasonlóképpen gondolkodik. Alexander Gauland, az AfD egyik ismert politikusa nyilatkozta 2016-ban: „Nem vagyunk keresztény párt. Mi német párt vagyunk, ami arra kötelez bennünket, hogy német érdekeket oltalmazzunk." A „napnyugati tradícióba" jobban beleillik az „ősgermán paganizmus", amelyet még nem rontott meg a kereszténység erőtlen, univerzális emberszeretete, mondják Gauland és társai.

szűklátókörű

Érdekes módon Benoist nemcsak kereszténységellenes, de – ami kiváltképpen a magyar jobboldali konzervatívokban válhat ki megrökönyödést – radikális *antiszuverenista* is. Korábban az indoeurópai mitológiákhoz kapcsolódva, manapság inkább az Új Eurázsia-eszme hívéül szegődve folyamatosan kárhoztatja a szuverenista gondolkodást: „Magam egyáltalán nem vagyok a szuverenisták álláspontján. Gyakran persze nekem is ugyanazok az ellenségeim, mint nekik, mégis úgy gondolom, hogy a világértelmezésük igencsak szűklátókörű. Nem hiszem, hogy

lenne értelme visszatérni a nemzetállamok olyanfajta eszméjéhez, amely a modernitás korszakában még fontos szerepet játszott. A nemzetállamok szuverenitása ma már csak üres díszlet, legyen szó pénzügyi, monetáris ügyekről vagy éppen az államadósságról, illetve a honvédelem kérdéséről… Mindig is elkötelezett európainak tartottam magam. Kiállok Európa politikai uniója mellett, még ha nem is látom, hogyan lehetséges ez a közeljövőben." [5] Alain de Benoist tehát elkötelezett európai – szélsőségesen jobboldali európai ember. Az ő európaisága meglehetősen távol van a Marine Le Pen által vezetett Nemzeti Tömörülés szuverenista európaiságától. Benoist és elvbarátai, akik a múlt század hetvenes éveiben létrehozták a francia *Új Jobboldal* kulturális intézményeit (kiadókat, folyóiratokat stb.) alapvetően a régiók Európájának hívei: egyszerre infra- és szupranacionalisták. Benoist szerint a *nemzeteszme* voltaképpen a modern *polgári identitás* „találmánya", amely betegesen egalitárius, és el akarja törölni az individuumok közötti különbségeket. A polgári identitás a tömegtársadalom eszményére szavaz, amelyben minden ember egy szürke massza azonosíthatatlan elemévé silányul. Nem más ez, mint az Egyformaság ideológiája. [6] Egyébként Benoist sohasem lépett be a Le Pen-féle Nemzeti Frontba (ma Nemzeti Tömörülés), többek között, mert szerinte a „politikusok nem szeretnek olvasni", amiből egyenesen következik, hogy Le Pen és politikustársai nehezen értenék meg az *Új Jobboldal*hoz tartozó filozófusok differenciált gondolkodását. [7] (Ebben a kérdésben jóval megengedőbb vagyok a politikusokkal kapcsolatban – legyen szó „jobboldaliakról" vagy „baloldaliakról" –, ugyanis egészen más egy politikai pártot megszervezni, irányítani és a szükségképpen leegyszerűsített politikai üzeneteket a létező és potenciális választópolgárokhoz eljuttatni, mint a dolgozószoba magányában filozófiai esszéket és értekezéseket írni.)

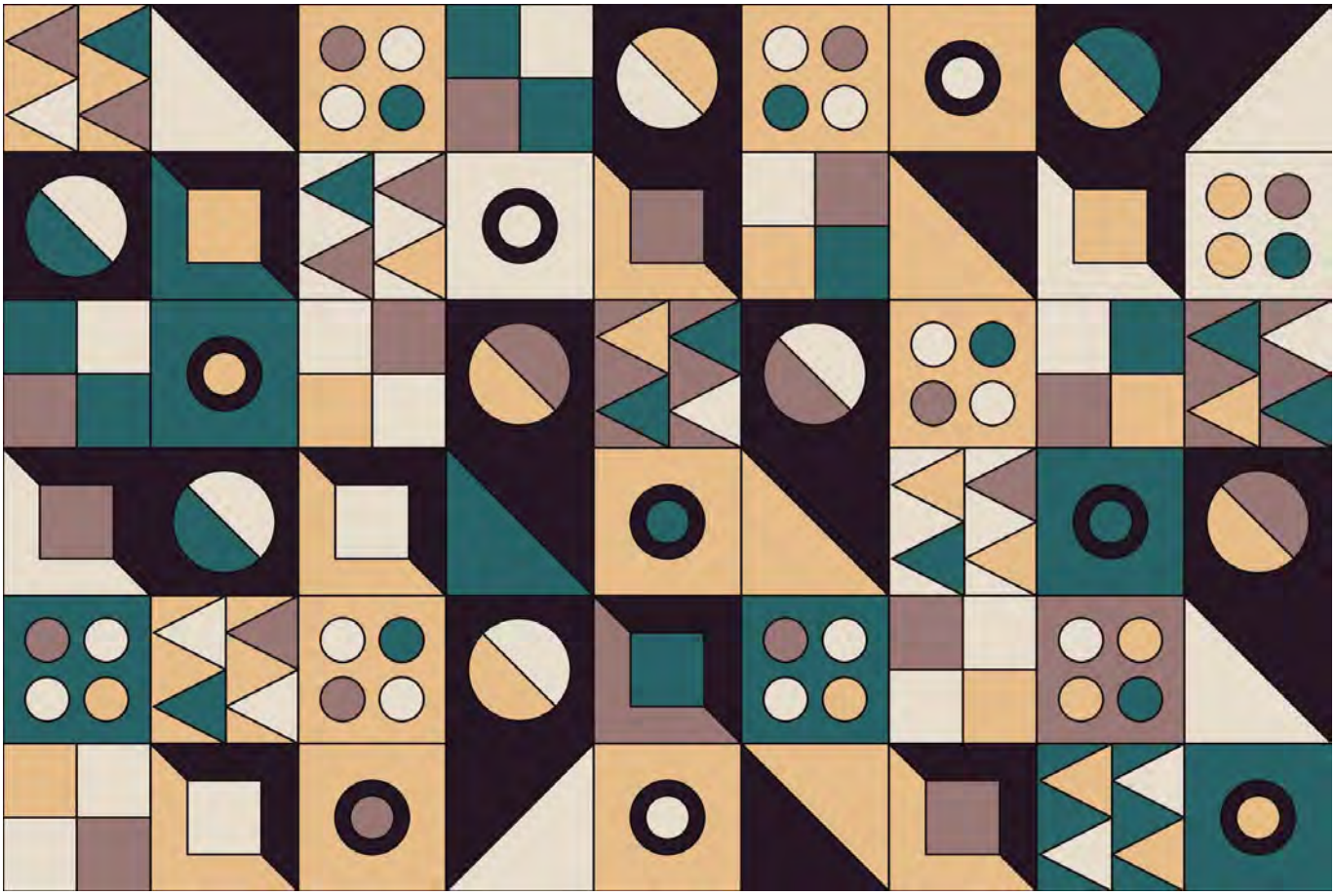

Sajnos a magyar politikafilozófiai diskurzusban feltűnően kevés szó esik a *felvilágosodás és konzervativizmus* összetett viszonyáról, pedig itt is számos paradoxonnal kell szembesülnünk. A jobboldali gondolkodók többsége a felvilágosodást és konzervativizmust egymás ellenfogalmának tekinti, és teszi ezt nem minden alap nélkül, hiszen a felvilágosodás valóban az állandó haladást, a megcsontosodott középkori rendi társadalommal és a vallásos hittel való szembenállást hirdette. Ezzel szemben az ész és az értelem emancipatorikus erejét hangsúlyozta. Joggal gondolhatnánk, hogy a konzervatív emberek szkeptikusan viszonyulnak a felvilágosodás eszmerendszeréhez. Pedig napjainkban a jobboldali táborba „átigazolt" *francia új filozófusok* többsége (például Pascal Bruckner, Alain Finkielkraut, Michel Onfray) – illetve a hozzájuk hasonlóan gondolkodó német történész politikafilozófus, Egon Flaig – saját bevallásuk szerint – az úgynevezett *felvilágosult konzervativizmus* álláspontját képviselik, azaz nem egymással szembenálló, hanem éppenséggel komplementer fogalmaknak tekintik a felvilágosodást és a hagyománytiszteletet. Mindannyian az európai felvilágosodás alapértékeinek védelmére teszik a hangsúlyt, és a szélsőséges multikulturalistákkal,

posztfeministákkal, iszlámbarátokkal, a technikai/ipari haladást kiátkozó mélyökológiai eszmék híveivel, illetve az ún. „posztkoloniális tanulmányok" gondolatjavait hirdetőkkel szemben – az európai racionalizmusra és a tudományos objektivitás klasszikus értékeinek fontosságára figyelmeztetnek. Csak Pascal Bruckner *Az apokalipszis fanatizmusa – Megmenteni a Földet, megbüntetni az embert* című könyvét említem, amelyben a szerző az ökológiai fundamentalizmus veszélyeit veszi számba. (Ebben a kérdésben is belső törés van a jobboldalinak tekintett konzervatív gondolkodók között, mert például Pascal Brucknerrel ellentétben, az imént idézett Alain de Benoist lényegében ugyanúgy elítéli a környezetpusztító ipari civilizáció határt nem ismerő növekedésmániáját, mint az inkább baloldalinak tekintett Serge Latouche.)

destruktív eszmék

A felvilágosult konzervatív Egon Flaig ugyancsak fellép a folyamatosan erősödő társadalmi széttöredezettségét ünneplő (és azt elősegítő) nézetek ellen, amelyek abszolutizálják az egyéni szabadságot (annak konkrét tartalmától függetlenül). Ugyanakkor a globalizált kapitalizmus és a „humanitarizmus" baljós összjátékáról sincs nagy véleménnyel. Szerinte a felvilágosult konzervativizmus elsődleges feladata, hogy a kollektív emlékezetben horgonyozza le a politikai és erkölcsi értékeket. A konzervatív ember felméri a veszteségek súlyát, amelyeket minden történelmi változás magával hoz. De felismeri (és elismeri) a nyugati kultúra politikai és kulturális identitásának fundamentumait, és reflektál az európai ember önbizalmát fenyegető újabb veszélyekre. Szkeptikusan tekint a korlátlan toleranciát hirdető – és a felvilágosodás eredeti céljait kiforgató – „pszeudo-vallási" törekvésekre, mint a reflektálatlan multikulturalizmus, mert világosan látja, hogy a radikális kulturális és erkölcsi különbségek súlyos veszélyeket rejthetnek magukban, és ezek a destruktív eszmék a globalizáció ellenére sem tűntek el a világból. A külső (kiváltképpen az iszlám vallási fundamentalizmus) és a belső pszeudo-vallási humanitarizmus is veszélyezteti a nyugati világ republikánus-polgári államszervezetét, illetve a közösségi lét alapértékeit.

Flaig erősen kifogásolja a Habermas-féle nomokrácia-felfogást, amely kizárólag a formális alkotmányjogban látja a közösségi kohézió egyetlen támaszát. Szerinte Habermas úgy tekint az alkotmánybíróságra, mint valamiféle felsőbbrendű kasztra, amelynek döntéseit zokszó nélkül el kell fogadnia mindenkinek. Innentől a *démosz* eredeti (például antik görög) értelme semmivé foszlik, mert egy néhány tagot számláló kiváltságos elit dönthet szinte minden fontos kérdésről. A társadalom (*Gesellschaft*) minden, a közösség (*Gemeinschaft*) semmi – vagy majdnem semmi, mondja Habermas. Továbbá Habermas úgy véli, hogy az erkölcsi meggyőződések és más, az organikus közösségek által osztott értékek legfeljebb a privát szférában jelentősek. Pedig az áldozatkészség, a szolidaritás és általában: a közösségi lét affektív és érzelmi kötelékei alapvetőek, írja Flaig, hiszen a tradíciók ápolása nélkül hosszabb távon egyetlen társadalom sem működőképes. **[8]** (Ebben a kérdésben a „baloldali konzervatívok" is szinte ugyanúgy gondolkodnak, mint a „felvilágosult jobboldali konzervatívok".)

Aligha vitatható, hogy napjaink politikai diskurzusában a „háború vagy béke" dilemmája úgyszólván hegemón szerepre tett szert, és egyúttal szinte minden más problémát a perifériára szorított. Mivel itt valóban fontos „létkérdésről" van szó, mindenképpen szeretnék néhány gondolatot megosztani arról, hogy milyen álláspontot képviselt egykor (és képvisel napjainkban) a *fősodorhoz tartozó* konzervatív politikai gondolkodás a *béke és/vagy háború* alternatívájával kapcsolatban. Hazánkban az önmagát jobboldaliként és egyúttal konzervatívként meghatározó politikai tábor nem azon az állásponton van, mint amit a konzervatív tradíció „diktál".

Nézzük, miként látja a kérdést az orosz tradicionalista konzervativizmus ikonikus alakja, Alekszandr Dugin. A szerző *Negyedik út. Bevezetés a negyedik politikai elméletbe* című könyvének egyik fejezetében (*A háború értéke*) olvashatjuk: „A konzervatívok ritkán pacifisták. Olyan világ vesz bennünket körül, amelyben a béke ünneplését és a hadakozást érte szinte fráziskén ismételgetik. Pedig az igazság az, hogy minél többet beszélnek a békéről, annál több vér folyik a valóságban, és annál többet szenvednek az ártatlanok. Egy konzervatív embernek tehát nem kell hazudnia: *számára a háború a fontos, nem a béke*." **[9]** A saját korában Nietzsche nem félt felkiáltani: „Szeressétek a békét, de mint az új háború eszközét, és jobban szeressétek a rövid békét, mint a hosszút!" (Wildner Ödön fordítása) Akár Hérakleitoszt is idézhetnénk, mondja Dugin, hiszen a görög bölcs szerint a háború – polémosz – „minden dolgok atyja". Az ember mindig harcol. „Voltaképpen *háborús lény*. Ebben áll ontológiai gyökere. Harcol az igazságért, a szerelemért, az igazságosságért, a jóért. A háború időnként fogja az ember kezét és messzire vezeti, máskor viszont elengedi. De az ember sohasem adja fel, mindig újrakezdi. Amíg él, mindig harcolni fog. Mi, oroszok, a történelmünk során mindig is háborúztunk. Amikor nem harcoltunk, kezdtünk szétrohadni. Voltaképpen miért is kellene felhagynunk a háborúzással? Vajon nem ellenségek élnek körülöttünk, akik rárontanak a földünkre, a népünkre, a vallásunkra? Ha nem rontanának ránk, az más helyzet lenne, de akkor nem is lennének emberek (...)." **[10]** A „gonosz ellen folytatott szakadatlan harc" parancsa ott rejtőzik az ember szívében, állítja Dugin. Ebből a pacifizmus jelentené a legrosszabb kiutat – vagyis a jó és a rossz megbékítésének kísérlete. Ez valójában nem békekötés

vagy kompromisszum lenne, hanem a *bűn diadala*. A pravoszláv hagyományban a Látható Egyházat *Harcos Egyháznak* nevezik. Végső következtetése pedig: „A háború tematikájának a konzervatív filozófia korpuszában kell lennie, amelyet transzparensen és nyugodtan kell megvitatni – káröröm és szadizmus nélkül, vagyis józan lelkiállapotban. De mégiscsak harcosokként kell elgondolni és kiismerni magunkat, olyan harcoló népként, aki *harcol* a hazájáért és az Egyházáért." **[11]**

> konzervatív forradalmárok

Bármennyire visszataszítónak is tűnik ez a bizarr okoskodás, el kell ismerni, hogy Dugin érvelésében – legalábbis történetileg – sok igazság van, mivel már az „ellenfelvilágosító" konzervatív gondolkodók, illetve a két világháború között tevékenykedő „konzervatív forradalmárok" szemében egyaránt természetesnek tűnt a *bellicista* álláspont képviselete. És bizony, a modern vagy már a kora modern filozófiai irodalomban is számos olyan példát találhatunk, amelyek megerősítik Dugin gondolatatait. Az osztrák filozófus, Wolfgang Palaver *A politikai misztikus forrásai. Carl Schmitt barát–ellenség-elmélete* című könyvében Carl Schmitt konzervatív forrásaihoz kapcsolódva írja, hogy „(…) *Joseph de Maistre* és *Juan Donoso Cortés* szerint a háború az emberi lét normális állapota, amely mindig is jelen lesz a világban." **[12]** A konzervatív forradalmárok háborúval kapcsolatos álláspontját Oswald Spengler megjegyzésével illusztrálom: „Az állam története a háborúk története. Nem szavakkal, hanem fegyverekkel kell megoldani az igazán fajsúlyos kérdéseket." (*Poroszság és szocializmus*) De több, ehhez hasonló megfogalmazást is lehet találni a német filozófus műveiben.

Azt sem szabad elhallgatni, hogy a „másik oldal sem egészen ártatlan" ebben az ügyben. Például Hegel, akit nem szokás konzervatív gondolkodónak tekinteni, *A jogfilozófia alapvonalai* című munkája 324. paragrafusában ezt írja: „Békében jobban terjeszkedik a polgári élet, minden szféra betokosodik s hosszabb időre elposványosodnak az emberek; partikularitásaik egyre szilárdabbak lesznek és megcsontosodnak. De az egészséghez hozzátartozik a test egysége, s ha a részek magukba keményednek, beáll a halál." **[13]**

Természetesen találhatunk számos ellenpéldát is, a „jobboldalon" és a „baloldalon" is. Az egzisztencializmus perszonalista változatát képviselő Nyikolaj Bergyajev – aki élesen szemben állt az Eurázsia-eszme hirdetőivel – emigrációs éveiben írta: „A háborús légkör, mind magának a háborúnak, mind előkészítésének a légköre kollektív atmoszféra, a kollektív tudatalatti atmoszférája, benne megbénul a személy, a személyes tudat és a személyes lelkiismeret. A háború és mindaz, ami vele összefügg, nemcsak az erőszaknak, de az antiperszonalizmusnak, a személy tagadásának is a legszélsőségesebb, legvégletesebb formája. Amikor az ember elfogadja a háborút, többé nem személy, és mást sem tart többé személynek." **[14]**

Az úgynevezett ellenfelvilágosodás eszmeköréhez tartozó konzervatív háborúpártiak „védelmében" azért érdemes megjegyezni, hogy a tömegpusztító fegyverek megjelenéséig talán lehetett még úgy gondolkodni a háborúról, hogy az egyfajta férfias erőpróba, tömegesített ugyan, de mégiscsak jól szabályozott „párbaj" vagy „lovagi torna", amelynek következményei nem (vagy csak alig) érintik a polgári lakosság megszokott hétköznapi életét. Csakhogy Carl Schmitt, Ernst Jünger vagy kiváltképpen Alekszandr Dugin esetében már más helyzet, hiszen ők (részben vagy egészében) az „atomkorszak gondolkodói", ahol a háborúk szinte teljesen eltörlik a civilek és a katonák közötti különbséget.

> **értelmiségi szőrszálhasogatás**

Ha a politikusok nem is, talán a magyar konzervatív jobboldali értelmiségnek illene reflektálnia a dilemmára: vajon „békepárti" vagy inkább „háborúpárti" eszmerendszernek kell tekintenünk a konzervativizmust? Keresztény vagy inkább pogány jelzővel illessük? Persze – tisztán pragmatikus szempontból – ezeket a kérdéseket el lehet intézni azzal az egyszerű válasszal, hogy ez csak afféle „értelmiségi szőrszálhasogatás", mivel a választók többségét egyáltalán nem izgatják az efféle teoretikus, eszmetörténeti dilemmák. A jelenlegi magyar – önmagát jobboldali konzervatívként definiáló – kormányzati elit kétségtelenül sikeres hatalomgyakorlása látványos bizonyítja, hogy a kulturális hegemónia mozgósító ereje – sem a jobboldalon, sem a baloldalon – nem a konzisztens tudományos teljesítményeken (legalább is elsődlegesen *nem azon*) nyugszik, hanem valami máson…

*

De nézzük meg a másik oldal, az úgynevezett baloldali „gondolkodás és politikacsinálás" belső ellentmondásait, amelyek – legalábbis a következményeket tekintve – jóval súlyosabbak, mint a jobboldali politika inkonzisztenciái!

A „baloldali zűrzavar" illusztrálása során elsősorban az önmagát „konzervatív anarchistaként és szocialistaként" meghatározó francia filozófus, Jean-Claude Michéa munkáira támaszkodom. Mások a kortárs filozófia besorolhatatlan „fenegyerekének" tartják, akinek tételmondata: „A szocializmus definíció-szerűen összeegyeztethetetlen a kapitalista kizsákmányolással. A baloldaliság – sajnálatos módon – nem." Ebben a kijelentésben szerintem is sok igazság van. Michéa szocialistának és egyben „konzervatív anarchistának" tekinti magát, akinek eretnek nézetei rendre heves vitákat váltanak ki hazája szellemi életben. Az utóbbi húsz évben alig találunk olyan ismert filozófust vagy szociológust, aki pro vagy kontra nem foglalt volna állást téziseivel kapcsolatban. Itt és most csak baloldaliság-kritikájának néhány fontosabb

elemét szeretném kiemelni, amelyek – legalábbis hitem szerint – a jelenlegi magyar baloldal szinte reménytelennek látszó, úgyszólván az agónia határát súroló állapotának hátterét is megvilágíthatja.

Michéa számos könyvében megemlíti, hogy már az újkori francia történelemben gyakran szembe került a liberális polgári baloldaliság és a szocialista/anarchista/marxista – döntően antikapitalista jellegű – baloldaliság. Az első látványos szakítás a Párizsi Kommün idején következett be. Két hónappal a kommün bukása után a „polgári baloldal" képviselőinek többsége üdvözölte a győztes burzsoázia politikusainak irányításával lezajlott véres megtorló akciókat. Émile Zola, akit általában a munkásmozgalom barátjaként ismernek, azt mondta, hogy ez a „szörnyű vérfürdő szükséges volt ahhoz, hogy valamiképpen véget lehessen vetni ennek a lázálomnak." Gustave Flaubert pedig az egyik George Sand-nak címzett levelében írta, hogy „(...) gályára kellene küldeni a Kommün összes tagját, és rákényszeríteni őket, hogy takarítsák el Párizs romjait." **[15]** Michéa úgy kommentálja a polgári liberálisok és a szocialisták szembenállását, hogy a Dreyfus-ügytől

kezdődően végképp reménytelennek tűnik a baloldali/jobboldali-megkülönböztetés egzakt definiálása. [16] A Dreyfus-per következményeinél maradva: a Kommün „szocialista színezetű" eszméje mellett kiálló *szocialista/szociáldemokrata baloldal* hamarosan visszavágott a *liberális/republikánus baloldaliaknak*. Tény ugyan, hogy a francia szocialista politikusok maguk is hittek a kapitány ártatlanságában, mégsem álltak ki teljes szívvel Dreyfus védelme mellett (talán Paul Lafargue volt az egyetlen kivétel). E tekintetben nagyon jellemző Jean Jaurès enyhén ironikus (vagy cinikus) megjegyzése: „Egy bakát éppen most ítéltek halálra és végeztek ki pusztán csak azért, mert az altisztje arcába dobott egy gombot. Akkor miért kellene életben hagyni ezt a nyomorult árulót?" [17] Vagyis a francia szocialisták elsősorban az uralkodó osztály különböző csoportjai között zajló belső vitának tekintették a Dreyfus-pert, és legszívesebben egyik fél mellett (vagy ellen) sem foglaltak volna állást. „Proletárok, ne sodródjatok be a burzsoá klán polgárháborújába", mondta Jaurès és Guesde. Ezzel együtt az is tény, hogy az ezernyolcszázkilencvenes évek végén időlegesen mégis összefogott a szocialista és polgári (liberális) baloldal, aminek eredményeképpen 1902-ben egy szocialista politikust beválasztottak a francia parlamentbe. A szövetség nagyon törékenynek bizonyult; szinte kódolva volt a teljes szakítás a baloldal e két frakciója között. Félévszázaddal később ez be is következett (a '68-as diáklázadást követő években), és ma már teljesen reménytelennek és ezzel együtt értelmetlenek tűnik a *kapitalistabarát* polgári baloldal és az alapvetően *antikapitalista* szocialista baloldal közötti összefogás lehetősége. Legalábbis Michéa szerint ez a helyzet. A polgári liberális baloldalt egyre kevésbé érdekelték a klasszikus osztályharc kérdései. Egyfajta „ellenforradalom zajlott le a forradalomban", mondja a francia filozófus. A liberális és kozmopolita baloldal szemében már szürkének és unalmasnak tűnt a gazdasági kizsákmányolás, illetve a szociális egyenlőtlenségek elleni küzdelem ügye, ehelyett a rasszizmus, az intolerancia, a *kirekesztés minden formája elleni tiltakozás* agendáját tűzték zászlójukra. 1984-ben Bernard-Henri Lévy úgy nyilatkozott, hogy „napjaikban egyedül a fasizmus és az antifasizmus közötti harcnak van politikai jelentősége." Ráadásul – és igazából ez a lényeg – a kulturális újbaloldal korifeusai a hajdani proletárok utódait egyszerűen csak „birkáknak" és „barmoknak" tekintették, olyan „emberhez hasonlatos lényeknek", akik képtelenek az autonóm gondolkodásra és cselekvésre. [18] Az „egyszerű" emberek iránti megvető hangnem a művészetet

sem hagyta érintetlenül. Az 1974-ben forgatott *Dráma a tengerparton* című francia film, amelyet Yves Boisset rendezett, ostobának, rasszistának, homofóbnak (és természetesen alkoholistának) ábrázolta a „törzsökös franciákat", kiváltképpen a férfiakat, akik a hétköznapokban ugyan látszólag becsületes honpolgárok és tisztességes családapák, de a valóságban – amikor csak tehetik – erőszakoskodnak a nőkkel, kihasználják és megfélemlítik az arab bevándorlókat. Hajdanán, a baloldali antikapitalista értelmiség számára a *nép* szónak jellemzően pozitív csengése volt. A hetvenes évek kezdetétől a nép (*démosz*) a liberális értelmiség számára sokkal inkább az ostobaság és a démoni erőszak szimbólumát jelenti.

> egyre jobban elkülönül

A múlt század végéhez képest napjainkban még elszomorítóbb a helyzet. A szocialista-szociáldemokrata orientációjú baloldal hanyatlásának újabb etapjáról szól Catherine Liu *Az erény monopóliuma* című könyvecskéje. [19] A szerző szerint a hajdani, „szocialista orientációjú baloldal" agóniájának számos oka lehet, de az szinte biztos, hogy ezek sorában kitüntetett szerepe van a nyugati világ kulturális életében egyre befolyásosabb ún. „professzionális-menedzseri osztálynak" (PMO), amelynek bizarr értékrendje és politikafilozófiai víziói példátlan sikernek örvendenek. A professzionális-menedzseri osztály létrejöttében döntő szerepe volt a fizikai és a szellemi (értelmiségi) munka fokozatos szétválásának. Azaz, egyre jobban elkülönült egymástól az emberek két, egymással diametrálisan szemben álló csoportja: az egyik oldalon azok állnak, akik megmondják a többieknek, hogy mit kell tenniük, a másik oldalon azok, akik végrehajtják a kapott utasításokat. Akik dirigálnak, ők a „szakértő menedzserek". [20] A menedzserek osztálya jórészt egyetemet végzett emberekből áll. Általában nincs magántulajdonuk, de van hatékonyan működő és tiszteletet parancsoló tudástőkéjük. Eleinte a munkások és a menedzserek közötti szakadék Franciaországban nem volt olyan látványosan érzékelhető, mint az Egyesült Államokban, de manapság már Európában is szinte mindenütt az amerikai modell érvényesül. Ami napjaink nagypolitikáját illeti, az USA-ban a Bernie Sanders

fémjelezte politikai mozgalom inkább a szocialista irányzathoz áll közelebb, míg Hillary Clinton és Joe Biden a menedzserekhez „húznak". A francia elnök, Emmanuel Macron politikai eszméi ugyancsak a menedzserklán érdekeit szolgálják.

Liu könyvének talán legérdekesebb fejezete *„Amikor a menedzserek könyvet olvasnak"* címet viseli. Ebben a fejezetben Harper Lee *Ne bántsátok a feketerigót!* című 1960-ban megjelent Pulitzer-díjas regényét elemzi, és következtetései rendre ellentmondanak a kanonizált értelmezéseknek, hogy a történet – amely az amerikai Délen (Alabama államban) játszódik – az olvasót kizárólag a feketék diszkriminációjával, a faji elnyomás brutalitásával, illetve a humanista értelmiségiek rasszizmus elleni elszánt küzdelmével szembesíti. A regényből 1962-ben Robert Mulligan Oscar-díjas filmet készített. Az USA legtöbb államában a regényt felvették a kötelező iskolai olvasmányok közé. Az írónőt számtalan díjjal jutalmazták; az amerikai elnökök sora készített vele közös fotót (Clinton, G. Bush, G. W. Bush, Obama).

Az 1930-as években játszódó történet centrumában egy bírósági per áll: az afroamerikai Tom Robinsont azzal vádolják, hogy megerőszakolt egy fehér lányt, Mayella Ewellt. A vádlott védelmét a liberális és humanista ügyvéd Atticus Finch vállalja el. A sztori happy enddel zárul, fény derül Tom Robinson ártatlanságára. A szereplők három, illetve két típusba sorolhatók. A „jó oldalon" állnak a liberális és művelt értelmiségiek, élükön Atticus ügyvéddel és családjával. Ugyancsak a jó oldalon állnak az elnyomott és jogaikban korlátozott feketék. És kik állnak a rossz oldalon? Természetesen a szegény fehérek, akiknek jó része lusta, intoleráns, hazug, erőszakos és iszákos. Élükön Bob Ewellel és családjával. Ő vette rá a lányát, Mayellát, hogy hamisan vádolja meg Tom Robinsont. Catherine Liu mindezt így kommentálja: „Lee regényét áthatja a szegény fehér emberek iránt érzett gyűlölet. Ezeket a megvetésre méltó nyomorultakat Bob Ewell és családtagjai személyesítik meg. Harag, gyűlölködés, erőszakosságra való hajlam és hedonizmus jellemzi őket. Burris Ewell, ennek a visszataszító családnak a legfiatalabb férfi tagja, rendszerint tetvesen jelenik meg az iskolában. Mayella nemcsak komoly higiéniai problémákkal küzd, de szexuális étvágya szinte határtalan, jelleme pedig tisztességtelen. Bob Ewell ugyancsak szexmániás, dolgozni nem szeret, leginkább segélyekből él (...)." [21] A történetben – ugyan elvétve – a szegény fehér farmerek között is akadnak rendes, szorgalmas emberek, akik persze megalázónak éreznék, ha segélyből kellene élniük.

> látnoki erővel

Csakhogy, írja Liu, az igazság az, hogy – kiváltképpen a gyereknevelés évei alatt – az amerikai családok legalább fele manapság is arra kényszerül, hogy időről időre igénybe vegye a szociális segélyezés ilyen vagy olyan formáját. Márpedig, ha az angol órákon a „hátrányos helyzetű" (és pechükre „fehér bőrű") amerikai gyerekek odafigyelnek a tananyagra, és mondjuk éppen Lee regényéről beszélgetnek a tanárukkal és egymással, igencsak megalázva érezhetik magukat a felismeréstől, hogy bizony az ő szüleik is elfogadják a szociális segélyt, amit Harper Lee szerint egy becsületes szegény embernek vissza kellene utasítania. Nem lehet véletlen, hogy Lee regényének mondanivalója tökéletes összhangban van a Clinton képviselte szociálpolitikával. Még Arkansas állam kormányzójaként, majd az Egyesült Államok elnökeként maga is azt képviselte, hogy az államilag biztosított

szociális segélyezés csak arra szolgál, hogy korrumpálja a szegényeket, és tartóssá tegye függőségi helyzetüket. A neoliberális politika úgy látja, a szociális védőháló felesleges, mert nemcsak nem garantálja a szegények sikeres társadalmi integrációját, hanem kifejezetten gátolja azt. [22] „A regény szinte látnoki erővel jövendölte meg a poszt-'68-as 'professzionális-menedzseri osztály' győzelmét. Az erényes ügyvéd és erős jellemű lányának erkölcsi őszintesége vonzó megoldás a rasszizmus legyőzésére: elegendő empátiás képességeink tökéletesítésén dolgozni, illetve egy másik emberi lény bőrébe képzelni magunkat, kiváltképpen figyelmesen végig kell olvasnunk a *Ne bántsátok a feketerigót!*" [23] Csakhogy ennek az érvelésnek van egy kis szépséghibája. Számos történészi munka és levéltári kutatás cáfolhatatlanul bizonyította, hogy a Ku-Klux-Klan és más feketegyűlölő, nyíltan rasszista szervezetek vezetésében messze felülreprezentáltak a köztiszteletben álló fehér, gazdag, diplomás felsőközéposztálybeli amerikai polgárok. Vagyis Atticus „kollégái". Nem érdemes tehát csak az elszegényedett farmereket és az ún. „rozsdaövezetekben" élő reményvesztett, a munkanélküliségtől rettegő fehér munkásokat a vádlottak padjára ültetni. Látni kell, hogy a különböző hátrányos helyzetű társadalmi csoportok közötti ellentét szítása és életben tartása a neoliberális kapitalizmus működéslogikájának szerves része.

De a regény „recepciótörténetének" teljességéhez egészen új, meglepő fordulat is hozzátartozik. Egyre többet hallani arról, hogy a radikális afroamerikai mozgalmak képviselőinek szemében már ez a mű sem felel meg a politikai korrektség követelményeinek! Tudniillik, olykor-olykor még a regény fekete szereplői is káromkodnak. Ez pedig elfogadhatatlan, mondják az éles szemű kritikusok, mert az effajta írói meggondolatlanság okot szolgáltathat a feketék iránti ellenséges érzületek újbóli felszítására.

Az anarcho-szindikalista eszmékkel szimpatizáló Renaud Garcia *A kritika sivataga* című könyve ugyancsak a „professzionális-menedzseri osztály" kulturális térnyerésének következményeit elemzi. Az egyik fejezetben számba veszi, hogy az amerikai egyetemeken újabban miféle stúdiumok váltották fel a klasszikus filozófiatörténeti, szociológiai és politológiai tantárgyakat, és milyen következményei vannak ennek „a pedagógiai és intellektuális forradalomnak". A következő „új tudományokat" sorolja fel: *Black studies, Whiteness studies, Transgender studies, Disability studies, Animals studies, Fat studies*. Az újtípusú társadalomtudományi

kánon szerint a hagyományos szociológiai ismeretekre nincs többé szükség; a társadalmat a lehető legnagyobb mértékben fragmentálni kell, hogy a hatalomgyakorlás (vagyis az elnyomás) helyét pontosan rögzíteni lehessen, mondják az új eszmék hívei. Egyébként, írja Renaud Garcia, ha valaki alaposabban utánajár ennek a fordulatnak, másfajta leltárt is összeállíthat magának. Maga a szerző a *Bald studies*, vagyis a *Kopaszságtanulmányok* nevű új „diszciplínát" tartja mind között a legizgalmasabbnak. Úgy véli, itt valószínűleg a kopaszságtól való félelem (alopecia-fóbia) kérdéseivel foglalkozó tudományról van szó, amely – mint a kopasz emberek diszkriminálása ellen folytatott harc zászlóshajója – minden valószínűség szerint nagy jövő elé néz. Hogy mi lesz ennek a „küzdelemnek" a gyakorlati eredménye? Ez egyelőre nem világos. (Talán, hogy eztán *Derrick* felügyelő helyett inkább *Kojak* kopasz fejét látjuk gyakrabban a tévé képernyőjén.) Kétség sem férhet hozzá: az ilyen-olyan „tanulmányok" számára nem a hétköznapi, megélt valóság a fontos, hanem a diskurzusok sokféleségében lubickolás öröme.

> **szabadság, testvériség, sokféleség**

Ugyanerre a következtetésre jutott Walter Benn Michaels, a chicagói Illinois Egyetem irodalomprofesszora is. *A sokféleség szemben az egyenlőséggel* című könyvének alaptézise, hogy a francia forradalom *szabadság, egyenlőség, testvériség* hármas jelszavát napjaink nyugati társadalmában felváltotta a *szabadság, testvériség, sokféleség* mottója. [24] Ma ott tartunk, hogy csak a heteroszexuálisok és a homoszexuálisok, a fehérek és a színes bőrűek, a férfiak és a nők közötti egyenlőtlenségek ellen kell küzdenünk. „De mivel az urak és a szolgák, miként a gazdagok és a szegények, a főnökök és a beosztottak közötti egyenlőtlenségeknek nincs se rasszista, sem szexista gyökere – ugyanis ezek az aszimmetriák magában a kapitalista rendszer működéslogikájában gyökereznek –, nem érdemelnek különösebb figyelmet." [25]

A konzervatív, az anarchista és (egyben szocialista) eszmék iránt elkötelezett Jean-Claude Michéa viszont határozottan szembefordult a szociális igazságtalanságok iránt érzéketlen, látszatbaloldali gondolkodással, és közel tucatnyi könyvében az ezerszer

elátkozott *populizmus* rehabilitálására tesz kísérletet. Franciaországban, mint az egész nyugati világban, ennek a szónak nagyon rossz csengése van. A párizsi szellemi életben nagy befolyású Pierre-André Taguieff és Pierre Rosanvallon munkáiban a populista megnevezés lényegében a „demagóg", a „xenofób" és némelykor a „fasiszta" szinonimájaként jelenik meg. **[26]** Pedig nem volt ez mindig így! 1931-ben Antonine Coullet-Tessier létrehozta a Eugène Dabit-díjat az olyan populista regények támogatására, amelyek az „egyszerű emberek sorsáról mutatnak be hiteles és őszinte képet" az olvasónak. 1940-ben Jean-Paul Sartre *A fal* című novelláskötetét, amely egy évvel korábban jelent meg, ezzel a díjjal tüntették ki.

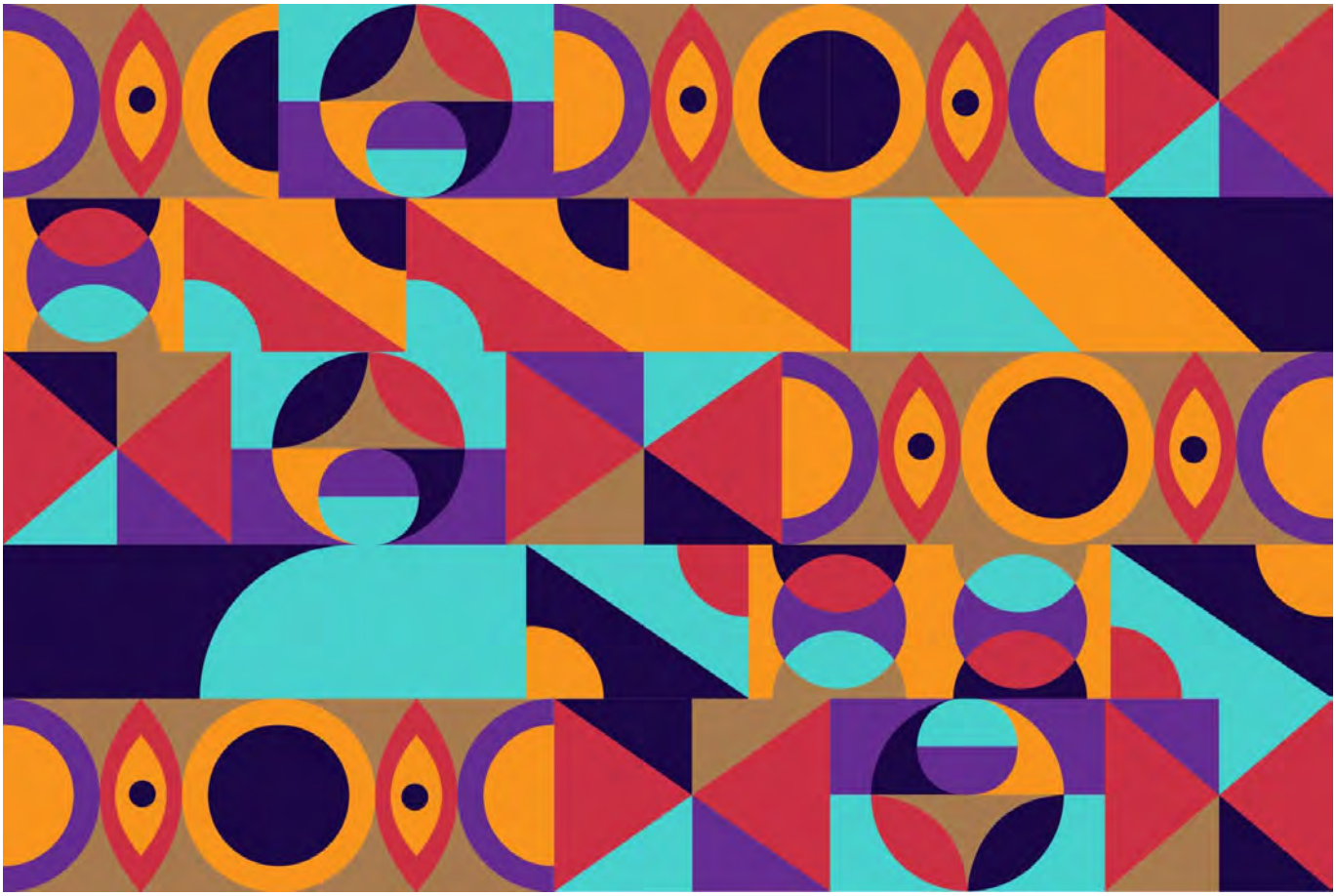

Ahhoz, hogy megértsük a „*nem populista" populizmus* valódi tartalmát, ki kell lépnünk a formális jogrendszer és a piac kettős logikájából, írja Michéa. Ehhez pedig az lehet a legcélravezetőbb, ha képesek vagyunk a George Orwell munkáiban gyakran felbukkanó *common decency*, azaz a *közönséges tisztesség* kifejezés mély értelmének befogadására. A *common decency* az ember benső lényegéből fakadó igazságérzet és cselekvésre ösztönző erő, amely – sallangoktól és emelkedettségtől mentesen – a

józan ész hangján szólal meg. Ez a „erkölcsi parancs" rendszerint arra figyelmeztet, hogy valamit elmulasztottunk megtenni, amiről pedig tudjuk (vagy legalábbis sejtjük), hogy nagyon is meg kellett volna tennünk. Orwell politikafilozófiájának elhíresült alapfogalmáról a francia filozófus, író és világutazó, Bruce Bégout is írt egy remek kismonográfiát. Bégout így „definiálja" ezt a kifejezést. „Ellentétben egy magasabb elvből történő transzcendentális dedukcióval, a *közember tisztessége* a jó és a rossz megkülönböztetésének ösztönös képességén nyugszik." **[27]** Ez több annál, hogy csak egyszerű percepciót lássunk benne. Inkább valamiféle belső érzületnek vagy affektusnak kell tekintenünk. A portrénak, amit Orwell a becsületes és jó szándékú szegény emberekről rajzol, egyetlen célja a prózai igazság felmutatása, hogy olykor abban a világban is lehet felemelt fejjel járni, amelyben nap mint nap megalázzák az embert. Ugyanakkor az orwelli értelemben vett közemberi tisztesség morális értékének felmutatása nem azt célozza, hogy a kisember jóságát szembe állítsa a gazdagok erkölcsi romlottságával, vagy a vallásos hittel, amely a társadalmi igazságosság megvalósítását a túlvilág feladatának tekinti. „Pusztán csak azt jelzi, hogy a hétköznapi életben is jelen vannak az erkölcsi értékek, amelyekre egy tisztességes és igazságos társadalom épülhet." **[28]** A *common decency* nem az a bölcsesség, ami a Párt, az Egyház vagy az Isten magaslatairól száll le az emberek közé, hanem a hétköznapi életvezetés soha pontosan nem definiált „viselkedéskódexe".

az ajándék

Ugyanakkor azt sem szabad elhallgatni, hogy Michéa számos kritikusa – akiknek többsége ugyancsak baloldaliként határozza meg magát – úgy látja, hogy a *közemberi tisztesség* fogalmával nem sokat lehet kezdeni a kritikai szellemiséget komolyan érvényesíteni szándékozó társadalomtudományi diskurzusban. Frédéric Lordon például úgy érvel, hogy a *népet* nem lehet homogén halmaznak tekinteni, mivel a démosz szociológiai értelemben erősen tagolt, egymással rivalizáló vagy éppen szembenálló halmazok konglomerátuma. Anselm Jappe pedig azt kérdezi: ha a *közemberi tisztesség* valóban olyan emancipatorikus erővel rendelkezne, miként azt Orwell és Michéa feltételezik, mivel magyarázható, hogy egykor a tisztességes kisemberek tízmilliói olyan lelkesen üdvözölték a hitleri vagy a sztálini diktatúrát? Michéa maga is elismeri, hogy ez a fogalom bizonyos értelemben valóban üres

(legalábbis, ha az „egyetemi kritériumokat" tekintjük irányadónak), de számos politikai előnnyel jár. „Egyrészt arra késztet, hogy kiszélesítsük a szocialista forradalom társadalmi bázisát (azaz a „népet" nem kell a gyári munkásokra redukálni). Másrészt megóv a kísértéstől, hogy mitologizáljuk a munkásosztályt (gondoljunk a sziklaarcú, a karizmukat megfeszítő maoista munkásszobrokra, vagy az olcsó öltönybe öltözött városi fiatalokra, akik megpróbálják az állítólagos közízlést és a hivatalos nyelvet magukra erőltetni, hogy jó színben tűnjenek fel munkaadójuk előtt (...)." [29] A *közember tisztessége* különleges „erő", amely egyszerre lázadó és konzervatív: olyan tradicionális értékeket foglal magában, mint becsület, nagyvonalúság, lojalitás, segítőkészség, szolidaritás. Michéa gyakran hivatkozik a híres francia szociológus, Marcel Mauss *Tanulmány az ajándékról* című munkájára, amelyben a francia etnológus az *ajándékot*, az ajándék *elfogadását* és az ajándék *viszonzását* (a *viszont-ajándékot*) tekinti az emberi civilizáció gazdasági és kulturális fundamentumának. Azt állítja, hogy az ajándékok maguk is lélekkel rendelkeznek, „ezért a csereviszonyok sohasem válnak lélektelenné." [30] Az ajándékozás kultúrája leginkább a tisztességes közember naiv értékrendjével harmonizál. A profitmaximalizálásra, a személyes haszonszerzésre törekvés már csak szekunder fejlemény, amely ugyan hozzájárulhat a nemzeti jövedelem (GDP) szakadatlan növeléséhez, de egyúttal folyamatosan rombolja a közösségi kohézió fundamentumait.

Ugyanakkor nem árt megismételni: sem Orwell, sem Michéa nem tekintik szentnek a közembereket. Orwell nemegyszer úgy beszél róluk, hogy bizony ők is esendő lények, akik olykor apatikusak, a politikai élet iránt közömbösek, fatalisták, passzívak, sőt: kifejezetten gyávák. De ha a saját testükön is megérzik a zsarnokság hatalmát, előbb vagy utóbb bizonyosan fellázadnak. „A kisemberek már olyan régen szenvednek a zsarnokok igazságtalanságaitól, hogy valamiféle ösztönös averzió alakult ki bennük az egyik embernek a másik ember fölött gyakorolt hatalmával szemben", írja Bruce Bégout.

Michéa szerint helytelen lenne a kapitalizmus elleni küzdelem kitüntetett ágensét a Marx-féle „forradalmi munkásosztállyal" azonosítani. Akik így gondolkodnak, azok maguk is egyfajta elitista szemléletet képviselnek. Legfeljebb nem a „professzionális-menedzseri osztály" tagjait, hanem az „izmos felsőtestű, vasakaratú munkásokat" kellene a történelem valódi, egyedül hiteles szubjektumának tekinteni. Csakhogy a szocialista mozgalmak célkitűzései sorában a gyengék és a kiszolgáltatottak védelmének kell az élen állnia, nem a heroikus erő glorifikálásának és a mindannyiunk feje felett lebegő „osztályharcos" fenyegetésnek. **[31]**

Albert Camus *A lázadó ember*ben szintén a „szelíd forradalom" mellett tesz hitet. „Amíg a forradalom felülről lefelé próbál megvalósulni, a lázadás alulról fölfelé. A lázadás korántsem romantika, az igazi realizmus oldalán áll. Ha forradalmat akar, az életért akarja, s nem az élet ellenében. Ezért támaszkodik elsősorban a konkrét realitásokra, a szakmára, a falura, ahol átlátható a lét, a dolgok és az emberek eleven lelke. (…) amidőn előre lendíti a történelmet, terror nélkül, erőszakmentesen enyhít az emberek fájdalmán, különböző politikai körülmények között." **[32]**

Mindezek alapján nincs mit csodálkozni, hogy Michéa üdvöli az Ernesto Laclau és Chantal Mouffe által képviselt baloldali populizmust (illetve az újbaloldali elkötelezettségű spanyol politikai pártot, a *Podemos* programját), amely természetesen gyakran hivatkozik a népre, de – ellentétben a jobboldali populizmussal – nincs szándékában mindenáron homogenizálni az eltérő helyzetben lévő és különböző részérdekek mentén szerveződő társadalmi csoportokat.

*

És mi a helyzet a mai Magyarországon? Milyen változásokon ment keresztül az utóbbi harminc évben a magyar politikai közélet, hogyan változtak az erőviszonyok, illetve egyáltalán: mit jelent ma hazánkban jobboldalinak vagy éppen baloldalinak lenni?

> **nem lehet nem tudomást venni**

Úgy látom, az eltelt idő leginkább Lányi András jóslatait igazolta. A magyar „baloldal", amelyet a rendszerváltozást követő két évtized „nagypolitikájában" leginkább az MSZP jelenített meg, ma már a teljes összeomlás szélén áll. Szilágyi Ákos 1994-ben még a jobboldal sorsáért aggódott, és azzal magyarázta a FIDESZ választási vereségét, hogy a fiatal demokraták „abban a tévhitben éltek, hogy az MDF-ben csalódott választók egyébre sem figyelnek, mint a nemzeti retorikára, s azokra az új erőkre szavaznak majd, akiknek politikai szótárában a 'nemzet' szó újra hiteles és legfontosabb szó." Akkor persze még valóban csak tapogatódzó „retorikai útkeresés" és megfelelően ki nem munkált taktika volt ez a fiataldemokraták részéről, de nagyjából másfél évtizednyi botladozás után – igazából a két ciklusnyi ellenzéki szerep jelentette a legfontosabb tanulóéveket – nagyon is magukra találtak, és mára a FIDESZ-féle „nemzeti akaratmetafizika" – ami egyfajta posztszekuláris vallás – szinte legyőzhetetlen erőnek tűnik. Mi állhat ennek a példátlan sikernek a hátterében? A liberálisok leginkább a „maffiaállam" kiépítésében és a legfontosabb gazdasági pozíciók megszerzésében látják a magyarázatot. Én másképp gondolom. A magyar *Új Jobboldal* valódi erejét a nagyon tudatosan és szisztematikus munkával kiépített *kulturális hegemónia* biztosítja, amely ügyesen ötvözi a plebejus és a magaskultúra elemeit. A kezdetet a FIDESZ civil hálózataként

működő „polgári körök" életre hívása jentette, majd a 2010-től hatalomra került párt egy sor kulturális és oktatási intézményt hozott létre; kiadók, folyóiratok, társadalom- és történettudományi kutatóműhelyek tucatjait teremtette meg, vagy vette át a meglévők irányítását. De tévedés azt gondolni, hogy mindez csak a NER ideológiai legitimációját szolgálja. Komoly kutatások folynak ezekben az intézményekben, amelyek révén értékes munkák (magyar és külföldi szerzőktől egyaránt) sorát jelentették meg az utóbbi másfél évtizedben. Békés Márton, Czopf Áron és számos más – a magyar *Új Jobboldal* fiatal nemzedékéhez tartozó – kutató könyvei és tanulmányai versenyképesek a „rokon politikai irányzatokat" képviselő francia, német és amerikai szerzők munkáival. **[33]** Lehet velük nem egyetérteni, de nem lehet nem tudomást venni róluk. És ami a legfontosabb: arról, hogy a kormányzó párt fő korifeusai mennyi időt töltenek az imént említett szerzők és más jobboldali gondolkodó munkáinak olvasásával, sejtelmem sincs. Miként az írásom elején Alain de Benoist megjegyzése kapcsán sejtetni engedtem: a „nagypolitika" művelőinek valószínűleg nemcsak Párizsban, de Budapesten sincs türelmük végigolvasni ezeket a könyveket, tanulmányokat, de az jól érzékelhető, hogy valamiféle „implicit háttértudásként" ott munkál bennük a magyar *Új Jobboldal* „intellektuális szelleme". Ami egyébként könnyedén felismerhető a FIDESZ hatalmi intézményeiben meghozott döntések tartalmán és az ehhez kapcsolódó „iránymutatások" szellemiségén is.

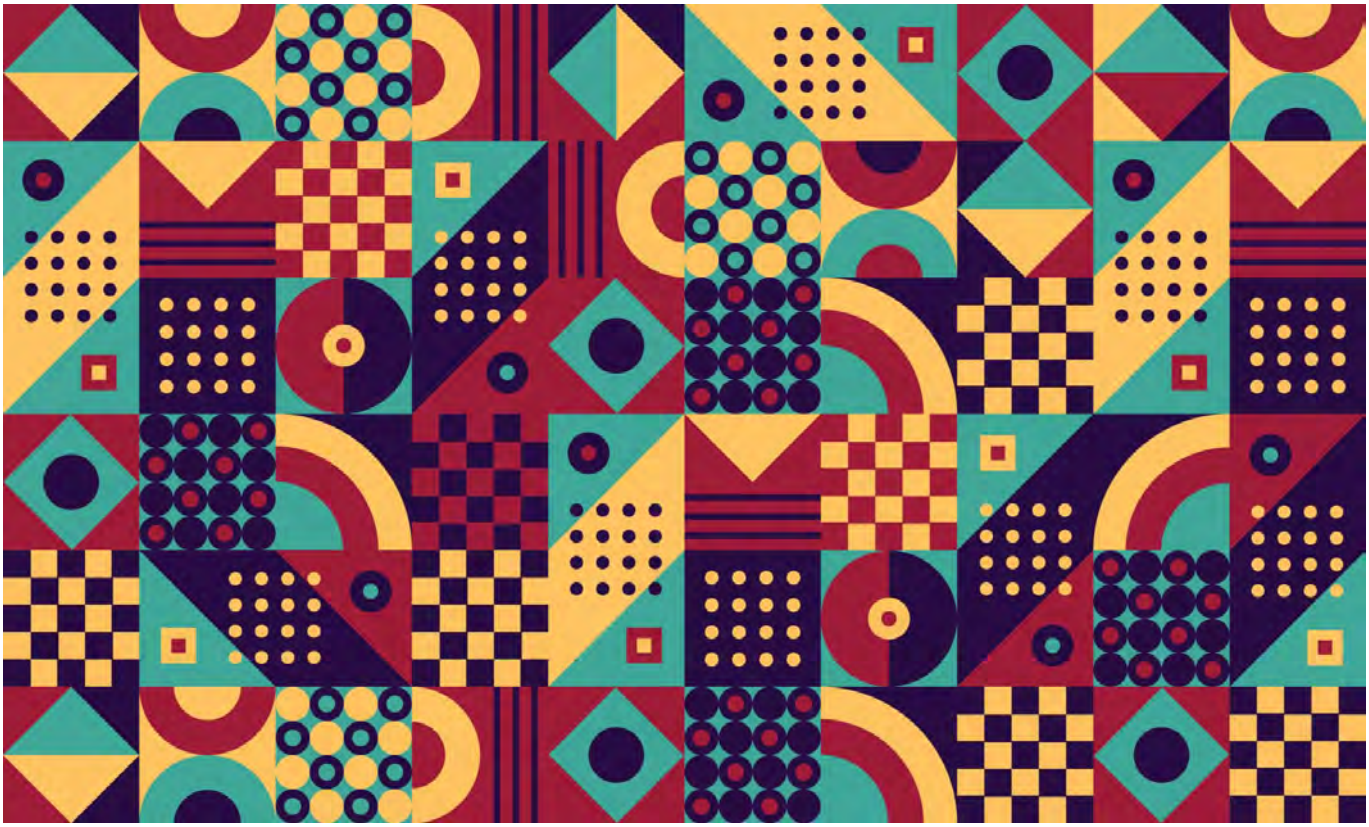

A másik oldalról mindez egyáltalán nem mondható el. Pedig – hangozzék ez bármilyen furcsának – a szocialista-szociáldemokrata típusú, azaz *valóban* baloldali gondolkodásnak szintén vannak jelentős képviselő a magyar filozófiai és társadalomtudományi életben. Az „idősebb nemzedékből" elsősorban Tallár Ferenc, Farkas Attila Márton, Galló Béla és Losoncz Alpár nevét említem. A „fiatalabbak" közül itt és most csak Antal Attila és Kiss Viktor, Éber Márk Áron munkáit emelem ki. Csakhogy ők „magányos farkasok", mert az utóbbi harminc év „intézményes baloldali politikájában" még áttételesen sem jelennek meg az általuk megfogalmazott társadalompolitikai elképzelések.

ellen-populizmus

Egyébként a szociáldemokrata szellemiséget képviselő magyar szerzők többsége, miként Chantal Mouffe és Jean-Claude Michéa, egyfajta baloldali „ellen-populizmus" megteremtésében látja a kulturális hegemónia visszaszerzésének lehetőségét. Antal Attila olyan transznacionális populizmus lehetőségét vázolja fel, amelyben a patriotizmus és a „nemzetközi szolidaritás" nem egymás ellenében, hanem egymást erősítve veszi fel a harcot a

jobboldali autoriter populizmussal. „A baloldali populizmusnak egyszerre kell megtalálnia az utat a nemzetállami és a transznacionális politikai térben: mivel egyrészt a jobboldali autoriter nacionalizmus jelentette ideológiai kihívás transznacionális válaszokat igényel, másrészt pedig nem tekinthet el attól, hogy a politizálás elsődleges terepe (egyelőre) nemzetállami." **[34]** Tallár Ferenc, ugyancsak Laclau és Mouffe nyomdokain haladva határozza meg a baloldali (kulturális) hegemónia lényegét: „(…) a hegemónia egy univerzális politikai alany, egy nép megalkotását feltételezi, de a hegemón gyakorlat számot vet azzal, hogy sohasem érheti el célját, mert az 'lehetetlen tárgy'. És itt valóban választóvonalhoz érkezünk: a jobboldali populizmus *totális hatalom* kiépítésével megkísérli keresztülerőszakolni e lehetetlen tárgy, egy közvetítésektől mentes rendszer totalitásába kényszerített homogén nép kialakítását. Ezzel szemben a szabadság korlátait tiszteletben tartó *hegemón* gyakorlatban partikularitás és univerzalitás dichotómiája folyamatosan újratárgyalásra kerül. Populizmusról van szó itt is, hiszen a cél egy egyenértékűségi lánc és egy politikailag szervezett nép konstruálása – de egy korlátait ismerő *hegemón*, és nem egy *totális* hatalomgyakorláson belül." **[35]**

A populista (és egyben szociáldemokrata) baloldal tehát nem becsülheti le a *politikai* harc – elsősorban a *kulturális hegemónia* megszerzéséért folyatott *metapolitikai* küzdelem – jelentőségét. Ugyanakkor az is szükséges, hogy moderálja, azaz meghatározott keretek között tartsa a politikai ellentéteket. Mint Tevesz László írja: „A politikatudomány már rég bebizonyította, hogy a 'mi–ők' szembenállás a politikai vetélkedés természetes velejárója, elvégre evolúciós eredetű, egyetemes emberi reflexeken nyugszik. Csakhogy az *ellenség* és az *ellenfél* közötti különbség perdöntő: az előbbi kizárja, utóbbi feltételezi a kölcsönös elismerést és a párbeszédet." **[36]**

1. Hasonló gondolatokat fogalmazott meg a múlt század közepén Albert Camus *A lázadó ember*ben. Szerinte a munkásosztály és más, kizsákmányolt társadalmi csoportok emancipációja akkor lehet eredményes, ha sikerül egyesíteni az anarchizmus lázadó szellemét a szociáldemokrácia és szakszervezeti mozgalom józan reformtörekvéseivel. „Hogy felhozzunk egy példát: napjaink skandináv társadalmai megmutatják, mi mesterkélt és gyilkos a politika szembenállásban. A legtermékenyebb szakszervezeti mozgalom békél meg benne az alkotmányos királysággal, és eközben az igazságos társadalom felé közelít. A történelmi és racionális államnak viszont elsődlegesen arra van gondja, hogy mindörökre lerombolja a szakmai sejtet és a közösségi autonómiát." Camus, Albert: *A lázadó ember*. Bethlen Gábor Könyvkiadó, Budapest, 1993. 340. Ford.: Fázsy Anikó ↑
2. Kaltenbrunner, Gerd Klaus: *Wege der Weltbewahrung. Sieben konservative Gedankengänge*. Mut Verlag, Asendorf, 1985. 56. ↑

3. Benoist, Alain de: *Contre le libéralisme. La société ne pas un marché*. Éditions du Rocher, Paris, 2019. 303. ↑
4. Lásd Keucheyan, Razmig: *Alain de Benoist, du néofascisme à l'extême droite 'respectable'*. Enquête sur une success story intellectuelle. 129–143. **www.cairn.info** (IP: 31.46.112–124). Letöltve 13/06/2024 ↑
5. Keucheyan, i. m. 138. ↑
6. Gyanítom, hogy Alain de Benoist és hajdani munkatársa, a magyar Molnár Tamás közötti szakítás egyik legfontosabb oka éppen ez lehetett: a keresztény/katolikus Molnár nem tudta elfogadni, hogy Benoist előnyben részesíti a pogány politeizmust. Csak érdekességként jegyzem meg, hogy számos ókortörténész képviseli ezt a pozíciót. Például az egyiptológus Jan Assmann és a görög-latin kultúra kiváló ismerője, az olasz Maurizio Bettini a keresztény monoteizmus helyett inkább az antik sokistenségre szavaz. ↑
7. Állítólag az amúgy életvitelszerűen Párizsban tartózkodó Benoist vidéki házában kétszázezer kötetes (!) könyvtár van. Valószínűleg ez a legnagyobb magánkönyvtár Franciaországban. ↑
8. Lásd Flaig, Egon: *Was nottut. Plädoyer für einen aufgeklärten Konservativismus*. Die Werkreihe von Tumult # 09. Berlin, 2020. ↑
9. Dugin, Alekszandr: *Csetvjortij Puty. Vegyenyije v Csetvjoruju Polityicseszkuju Tyeoriju*. Akademicseszkij Projekt, Moszkva, 2014. 143. ↑
10. I m. 144. ↑
11. I. m. 144. ↑
12. Lásd Palaver, Wolfgang: *Die mythischen Quellen des Politischen – Carl Schmitts Freund-Feind-Theorie,* Kohlhammer Verlag, Stuttgart – Berlin – Köln, 1998. 31. ↑
13. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *A jogfilozófia alapvonalai.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 346. Ford.: Szemere Samu ↑
14. Bergyajev, Nyikolaj: *Az ember rabságáról és szabadságáról*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997. 193. Ford.: Patkós Éva ↑
15. Lásd Boucard-Victoire: *Mystère Michéa. Portrait d'un anarchiste conservateur.* Éditions de l'escargot, Paris. 2017. 59. ↑
16. Michéa, Jean-Claude: *Les Mystères de la gauche. De l'idéal des Lumières au triomphe du capitalisme absolu.* Éditons Climats-Flammarion, Paris, 2014. 11. ↑
17. Boucard-Victoire, i. m. 60. ↑
18. 1985-ben a *Globe* vezércikkében írta Bernard-Henri Lévy: „Természetesen mi elszánt kozmopoliták vagyunk. Természetesen minden vidéki, svájci sapkás, népitáncos, dudás, röviden: 'franciáskodó' vagy kokárdát viselő ember idegen a számunkra. Sőt, kifejezetten szégyenletes." Idézi Boucaud-Victoire, i. m. 66. ↑
19. Liu, Catherine: *Le Monopole de la vertu. Contre la classe managériale*. Éditons Allia, Paris, 2022. Ford. Oliver Borre és Dario Rudy. Eredetileg: *Virtues Hoarders. The Case against the Professional Managerial Class*. A „professzionális-menedzseri osztály" létrejöttéről és növekvő amerikai befolyásáról lásd Gagyi Ágnes *Tudásmonopólium és baloldali idealizmus* című írását. Eszmélet 130. szám (2021. nyár), 138–152. ↑
20. Farkas Attila Márton szerint ma már hazánkban is az élet szinte minden területén ugyanennek a menedzserszemléletnek a hegemón törekvéseit tapasztaljuk. „Ha minden szakszerűséget kíván, úgy mindenről csak az arra hivatott szakértők diskurálhatnak, amibe a társadalom nagy része nem szólhat bele. Így a szakértelem kultusza a társadalomnak a valódi közéletről való leszoktatását célozza, illetőleg a társdalom nagyobbik részének – a döntés elszenvedőinek – mint 'hozzá nem értőknek' a kirekesztését saját sorsuk intézéséből." Farkas Attila Márton: *Szittya nacionalizmus vs. birodalmi progresszivizmus*. Az öngyarmatosítás két formája Magyarországon. Replika, 75 (2011/2. szám), 196. ↑

21. Liu, i. m. 83. ↑

22. Ebben a kérdésben a jelenlegi magyar, önmagát nemzetinek, konzervatívnak és antiglobalistának definiáló kormányzati elit szociálpolitikai víziója nagyon is egybecseng a neoliberális gazdaság- és társadalompolitika legfontosabb elképzeléseivel. Már egy évtizede, hogy erről a furcsa összefonódásról írtam. „A jobboldal által favorizált korporatív államfelfogás nem fogadja el a munkadó (kapitalista) és a munkavállaló (munkás) érdekellentétét, ehelyett a rossz (nemzetközi) és a jó (hazai) tőke oppozíciójára épít. Konkrétan: ha egy becsületes magyar ember zsákmányol ki engem, abban nincs kivetnivaló." Kiss Lajos András: *Értelmiség az ezredfordulón. Hatalom és erkölcs*. Liget, Budapest, 2014. 249–25. Az autoriter neoliberalizmus nemzeti és nemzetközi összefonódásáról lásd Antal Attila: *Orbán bárkája. Az autoriter állam és a kapitalizmus szövetsége* című könyvét. Noran Libro, Budapest, 2019. ↑

23. Liu, i. m. 84. ↑

24. Michaels, Walter Benn: *La diversité contre égalité*. Éditions Raisons d'Agir, Paris, 2009. Ford.: Frédéric Junqua. Eredeti címe: *The Trouble with Diversity. How We Learned to Love Identity and Ignore Inequality*. Henry Holt Company, New York, 2006. ↑

25. I. m. 6–7. Hasonló következtetésre jut Éber Márk Áron is: „A baloldal döntő pillanatban van. Az általa egy évszázada felépített szervezetek és politikai intézmények vagy szétesőben vannak, vagy mély válságba kerültek. A progresszív értelmiség nagy részét utolérte a szűk, törzsi szemlélet és a dolgozó emberek mélységes megvetése." Éber Márk Áron: *A dolgozók hatalmának újjászervezéséért*. Eszmélet, 141. szám (2024 tavasz), 47. ↑

26. Lásd például Taguieff, Pierre-André: *Le nouveau national-populisme*. CNRS Éditions, Paris, 2007; illetve Rosanvallon, Pierre: *La contre-démocratie*. Éditions de Seuil, Paris, 2006. ↑

27. Bégout, Bruce. *De la décence ordinaire. Court essai sur une idée fondamentale de la pensée politique de George Orwell*. Éditions Allia, Paris, 2008. 17. ↑

28. I. m. 22. ↑

29. Michéa, Jean-Claude: *Le Complex d'Orphée. La gauche, les gens ordinaires et la religion du progrès*. Flammarion, Paris, 2014. 67. ↑

30. Lásd Berkovits Balázs: *A nem viszonzott adomány – Georges Bataille*. In: *Lábjegyzetek Platónhoz.* Pro Philosophia Szegediensis Alapítvány, Szeged, 2005. 334. ↑

31. Galló Béla a *Bal sors – Széljegyzetek a baloldalról* című írásában így határozza meg a forradalmi-kommunista és a reformpárti szocialista-szociáldemokrata társadalomkép közötti legfontosabb különbséget: „A kommunisták a 'tudományosan garantált jövőbeli boldogságban, a forradalmi transzcendencia érvényesítésében látják az élet értelmét, amely egyben történelmi szükségszerűség, eléréséért ezért bárminemű emberáldozat megengedett. A szociáldemokraták ezzel szemben elvetik a kommunista transzcendenciát, szerintük éppen, hogy az e világi konkrét felelősség elvét szem előtt tartva, gyakorlatilag minél több embernek minél kevesebb szenvedéssel kell emberhez méltó életet biztosítani." Kommentár, 2023/1. 136. ↑

32. Camus, i. m. 339–340. ↑

33. Most csak az egyik legfontosabbat említem meg: Békés Márton: *Kulturális hadviselés. A kulturális hatalom elmélete és gyakorlata.* Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásért Közalapítvány, Budapest, 2020. ↑

34. Antal Attila: *Az autoriter nacionalista és a transznacionális populizmusok*. Kellék, 61 (2019), 170. ↑

35. Tallár Ferenc: *Populizmusok és demokráciák, avagy a politika újraácsolt színpada*. Politikatudományi Szemle, XXVI/1. 128. Lásd még Mouffe, Chantal: *Pour un populisme de gauche*. Éditions Albin Michel, Paris, 2018. Főleg a 20–41. oldalak. ↑

36. Tevesz László: **Köztársaság a magasban**. Liget, 2024. 07. 13. ↑

    kép | vecteezy.com